

ՀԻՆ ԳԵՐՄԱՆՆԵՐԸ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ՄՇԱԿՈՒՅԹԸ¹

ՀՏԴ 82.091

DOI: 10.56246/18294480-2023.14-18

ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ ԱՐԱ

ԵՊՀ և ԳՊՀ դասախոս,
բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Էլփոստ՝ arakelara1@gmail.com

ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ ՎԱԶԱԳԱՆ

ԳՊՀ հայոց լեզվի և գրականության ամբիոնի վարիչ,
բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Էլփոստ՝ vachik_grigoryan@mail.ru

ԻՍՎԱՆԴԱՐՅԱՆ ՆԱԻՐԱ

ԳՊՀ դասախոս,
բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
Էլփոստ՝ isnaira123456@gmail.com

ՔՈՍՅԱՆ ԱՆՈՒՇ

ԵՊՀ մագիստրոս
Էլփոստ՝ kosyananush97@mail.ru

Կելլերից հետո Եվրոպայում քաղաքական և մշակութային կյանքի նախաձեռնությունը անցնում է հիմնականում գերմանական ժողովուրդներին: Որոշակի ընդհանրություններ ունենալով կելլերի հետ (դարեր շարունակ ապրելով կողք-կողքի՝ նրանք ստեղծում են ռազմական, փոփոխական և մշակութային ներթափանցումներով հարուստ պատմություն, ավելին՝ երկար ժամանակ անփոփոխ հեղինակները նրանց նույնացրել են)՝ քաղաքական ճակատագրով, սակայն, գերմանացիները միանգամայն փարբերվում են կելլերից: Հռոմեական կայսրության հետ բախումները նոր հազարամյակի 3-4-րդ դդ. ճակատագրական են դառնում երկու ժողովուրդների համար: Եվ եթե այդ բախումների հետևանքով կելլերը թուլանալով աստիճանաբար թողնում են մեծ պատմության ասպարեզը, ապա գերմանական ժողովուրդները ոչ միայն ավելի հզորանում են և վճռական ազդեցություն ունենում կայսրության կործանման գործում, այլև դնում են Եվրոպայի նոր պատմության հիմքերը: «Գերմանական ոգին նոր աշխարհի ոգին է», - գրում է Հեգելը²:

Բանալի բառեր - գերմաններ, ժողովուրդների մեծ գաղթ, սոցիալական երեք գործառույթների տեսություն, վախճանաբանություն, համաշխարհային ծառ, ոունական գրեր:

¹ Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ գիտության կոմիտեի ֆինանսական աջակցությամբ 21T-6B038 ծածկագրով գիտական թեմայի շրջանակում:

² Гегель, Сочинения, т. 8, Философия история, М.-Л., 1935, с. 323.

Գերմանական ժողովուրդների պատմության և մշակույթի վերաբերյալ աղբյուրները, ինչպես որ կելտերի դեպքում է, հիմնականում երեքն են՝ **հնագիտական տվյալներ, անտիկ հեղինակների գրավոր վկայություններ և գերմանական ժողովուրդների բանահյուսություն**: Խոսելով կելտական և գերմանական ժողովուրդների կրոնների վերաբերյալ տեղեկությունների շուրջ՝ Մ. Էլիադեն հետաքրքիր դիտողություն է անում. «Գերմանական կրոնն ուսումնասիրողների տեղեկություններն ավելի շատ են,- գրում է նա,- բայց նրանք նույնպես բողոքում են դժվարություններից»³: Անշուշտ, խոսքը առկա հարուստ նյութերի ուսումնասիրության և համակարգման դժվարությունների մասին է: Արդարև, չնայած ձեռքի տակ եղած բազմատեսակ և բազմալեզու նյութերին՝ այսօր էլ առհասարակ գերմանագիտության մեջ (և ոչ միայն միջուղագիայի և կրոնի ուսումնասիրության ոլորտում) առկա են չլուծված խնդիրներ:

Դրանցից մեկը **գերմանների ծագման** առեղծվածն է: Ինչպես հայտնի է, ժողովուրդների ծագումնաբանության պրոբլեմների մեջ կարևորագույն նշանակություն են ձեռք բերում հենց հնագիտական տվյալները: Բայց գերմանացիների դեպքում այսօր շրջանառվում են շուրջ յոթ վարկած, որը դժվարացնում է խնդրի լուծումը: Այդ վարկածների համաձայն՝ գերմանական ժողովուրդների ձևավորման ժամանակը տատանվում է մ.թ.ա. 10000 թվականից մինչև մ.թ. առաջին հազարամյակի սկիզբ: Ընդամին դրանց մեջ դիտարկվում են ինչպես հնդեվրոպական ծագման կամ եկվորության, այնպես էլ տեղական ծագման տարբերակները⁴: Բոլոր դեպքերում հնագիտական տվյալները հնարավորություն են տալիս խոսելու Եվրոպայում գերմանացիների ամենավաղ հայրենիքում՝ Սկանդինավիայում և Հյուսիսային Գերմանիայում ապրող ժողովուրդների բնորոշ մշակույթի (ոչ միայն նյութական, այլև ծիսակարգային) «չընդհատվող շարունակականության մասին»⁵:

Անկասկած, գերմանների հայտնությունը անտիկ պատմագրության ծառայությունն է⁶: Հույն և հռոմեացի բազմաթիվ հեղինակներ (Պոսիդոնիոս, Կեսար, Ստրաբոն, Պատերկուլոս, Պլինիոս Ավագ, Տակիտոս, Պլուտարքոս, Ապպիանոս, Դիոն Կասիոս, Ամմիանոս Մարցեպլինոս և այլք) զանազան ժամանակներում տեղեկություններ են հաղորդում գերմանական ժողովուրդների մասին՝ ստեղծելով որոշակի կերպար, որը գերիշխող է դառնում այդ ժողովուրդների հետագա պատմության և արժևորման համար:

Գերմանագիտության պրոբլեմներից է նաև **«գերմաններ» անվանումը**: Հայտնի է, որ այն՝ իբրև ընդհանուր ինքնանվանում, գերմանացիների մեջ սկսում է գործածվել Ռեֆորմացիայի ժամանակներում: Հայտնի է նաև, որ անտիկ հեղինակները բավական երկար ժամանակ «գերմաններ» ասելով հասկանում էին այն ժողովուրդներին, որոնք ապրում էին Հռենոսից այն կողմ, այսինքն՝ անվանումն ավելի շատ աշխարհագրական, քան էթնիկական բովանդակություն է ունեցել⁷: Առաջին անգամ «գերմաններ» անվանումը հանդիպում է մ.թ.ա. III դարի վերջի լատիներեն մի արձանագրության մեջ՝ ի պատիվ «գալլերի, ինսուբրերի և գերմանների դեմ»

³ Элиаде М., История веры и религиозных идей, т. 2, М., 2002, с. 132.

⁴ Այդ մասին առավել մանրամասն տե՛ս Кузьменко Ю., Ранние германцы и их соседы, Санкт-Петербург, 2011, էջ 123-142:

⁵ Brather S., Etnische Interpretationen in der frühgeschichtlichen Archeologie, Berlin New York, 2004, S. 210.

⁶ История Германии в трех томах, т. 1, М., 2008, с. 20.

⁷ St' u Feist S., Indogermanen und Germanen, Halle, 1924, S. 5-6.

կոնսուլ Կլավդիոս Մարցելլուսի հաղթանակի⁸: Այնուհետև անվանումը հանդիպում է հույն Պոսիդոնիոսի (135-50թթ.) ֆրագմենտներից մեկում, որտեղ սրահական (ստոյիկ) փիլիսոփան պատմում է. «Գերմանացիները սննդի մեջ օգտագործում են փոքր կտորներով տապակած միս՝ դրա հետ խմելով կաթ և անխառն գինի»⁹: Սակայն ինչպես առաջին, այնպես էլ երկրորդ դեպքում գերմանագետների մեջ հիմնավոր կասկածներ են հայտնվում՝ արդյո՞ք գերմանացի ասելով հասկացվել են բուն գերմանները, թե մեկ այլ ժողովուրդ: Ամեն ինչ հստակեցվում է Հուլիոս Կեսարի (100-44թթ.) և նրա հաջորդների շնորհիվ: «Որոշակիորեն կարելի է ասել, որ մինչև մեր ժամանակները գոյություն ունեցող «գերմանացի» հասկացությունը՝ մեզ համար հայտնի իբրև գերմաններեն խոսող և հիմնականում Հռենոսի աջ ափին բնակվող ցեղերի ընդհանուր անվանում լատինական ավանդույթի մեջ մտցնում է Կեսարը («Նոթեր Գալլական պատերազմի մասին»), իսկ հունականում՝ Ստրաբոնը («Աշխարհագրություն»)»¹⁰: Կեսարից հետո «գերմանացի» անվանումը որոշակիանում է այնպես, ինչպես «հույն», «կելտ» կամ «սկյութ» անվանումը: Պատահական չէ, որ Տակիտոսը, որը օգտվել է Կեսարի «Նոթերից», նկատում է, որ «Գերմանիա բառը նոր է և վերջերս է մտել շրջանառության մեջ»¹¹:

Մեկ այլ հիմնահարց է գերմանական ժողովուրդների **տիպաբանությունն ու դասակարգումը**: Անտիկ ազգագրության մեջ առաջինը նման փորձ կատարում է Պլինիոս Ավագը (23-79թթ.), որն իր «Բնական պատմության» գլուխներից մեկում ներկայացնում է գերմանական ժողովուրդներին հինգ խմբերում. 1. Վանդիլներ, որոնց մեջ մտնում են բուրգունները, վարիները, գուտոնները, 2. Ինգեվոնները, որոնց մեջ մտնում են տևտոնները և կիմբերը, 3. Իստոնները (սիկամբոները), 4. Հերմիոնները, որոնք ապրում են երկրի ներսում (սվևներ, հերմանդուրներ, խաթթեր, խերուակներ), 5. Պևկիններ և բաստարներ, որոնք սահմանակից են դակերին: Այս խմբերից դուրս են մնում նեմետները, տրիբոնները, վանգիոնները, ֆրիզները, բատավները, ուբիները, որոնք վաղուց ծանոթ էին հռոմեացիներին:

Կեսարը ներկայացնում է գերմանական տասնվեց ժողովուրդների:

Գերմանների դասակարգման այլ սկզբունք է կիրառում Տակիտոսը (54-120թթ.), որը «Տարեգրություններից» զատ, որտեղ տեղեկություններ կան գերմանների մասին, գրում է այդ ժողովուրդների պատմությանը, ծագմանը և դիցաբանությանը նվիրված մի առանձին աշխատություն՝ «Գերմանացիների ծագման մասին և Գերմանիայի տեղագրությունը»: Համոզմունք հայտնելով, որ գերմանները «այս երկրի վաղնջական բնակիչներն են»¹², Տակիտոսը կարծում է, որ գերմանացիները ծագում են նրանց միջակայքի Նախնի Մաննի երեք որդիներից՝ Ինգեից, Իսկեից և Հերմինից կամ Էրմինից, ուստի ներկայացնում են երեք խումբ՝ ինգլոններ, որոնք ապրում են հյուսիսում, հերմիոններ, որոնք ապրում են երկրի ներսում և իստոններ (կամ իսկլոններ), որոնք մնացած գերմանացիներն են¹³:

Այսօր առավել ընդունված տարբերակներից մեկն է գերմանական ժողովուրդներին էթնոաշխարհագրական երեք խմբի բաժանելը՝ հյուսիսային ժողովուրդներ, որոնք ապրում են

⁸ Reallexikon der Germanischen Altertumskunde Studienausgabe Gie Germanen, Berlin New York, 1998, S. 2.

⁹ Մեջբերման աղբյուրը՝ История Германии в трех томах, т. 1, М., 2008, с. 12.

¹⁰ Кузьменко Ю., Ранние германцы и их соседи, Санкт-Петербург, 2011, с. 13.

¹¹ Тацит К., Сочинения в двух томах, т. 1, Ленинград, 1969, с. 354.

¹² Тацит К., Сочинения в двух томах, т. 1, Ленинград, 1969, с. 354.

¹³ Նույն տեղում:

Սկանդինավիայում, Յուտլանդիայում Գերմանիայի հյուսիսում, արևելյան ժողովուրդներ, որոնք ապրում են Էլբայի և Վիսլայի միջակայքում, արևմտյան ժողովուրդներ, որոնք ապրում են Հռենոսի և Էլբայի միջակայքում: Այս բաժանումը որոշակիորեն համընկնում է լեզվական բաժանմանը, քանի որ գերմանական լեզուները ևս բաժանվում են երեք խմբի՝ արևելյան, որոնցով խոսում էին գոթերը, բուրգունդները, գուտոնները, արևմտյան, որոնցով խոսում էին անգլերը, ֆրիզները, սաքսերը, ֆրանկները, տևտոնները, յուտերը, բավարցիները և այլն, հյուսիսային, որոնցով խոսում էին սկանդինավյան ժողովուրդները:

Անտիկ հեղինակների երկերի հիման վրա կարելի է հետևել նաև գերմանական ժողովուրդների պատմության կարևորագույն իրադարձություններին: Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ նրանք մշտապես՝ իրենց պատմության վաղ շրջանից սկսած, ակտիվ շփումների, բախումների և ինտեգրացիոն պրոցեսների մեջ են գտնվել թե՛ միմյանց, թե՛ հարևան ժողովուրդների հետ: Արևելքում դրանք սլավոններն էին կամ արևելյան այլ ժողովուրդներ (հոներ, ալաններ, ավարներ), արևմուտքում՝ կելտերը, իսկ հարավում՝ Հռոմեական կայսրությունը: Կարևոր էին հատկապես շփումները կայսրության հետ, որոնք սկիզբ են առնում մ.թ.ա. երկրորդ դարի վերջերին: Խոսքը տևտոնների և կիմբրերի հաջող արշավանքների մասին է նախ կելտերի, ապա կայսրության դեմ: Նկարագրելով նրանց մեծաքանակ զորքը և նրա հետ առաջ շարժվող կանանց և երեխաների ամբոխը՝ Պլուտարքոսը գրում է. «Նրանք կարիք ուներին հողերի, որպեսզի հնարավոր լիներ կերակրել նման բազմաքանակ ժողովրդին»¹⁴: Մ.թ.ա. առաջին դարի կեսերին գերմանական ժողովուրդները բախվում են Կեսարի բանակների հետ: Գերմանական ժողովուրդներից Կեսարն առանձնացնում է հատկապես սվեբներին («Սվեբները ամենամեծ և ամենառազմաշունչ ժողովուրդն են ողջ Գերմանիայում») ¹⁵: Գերմանացիների և կայսրության ռազմական բախումների պատմության մեջ ճակատագրական է դառնում մ.թ. 9թ. Տևտոբուրգյան անտառի մոտ տեղի ունեցած ճակատամարտը, որտեղ խերուսկների բանակը Արմինիոսի առաջնորդությամբ ջախջախում է երեսուն հազարանոց հռոմեական բանակը: Այդ հաղթանակից հետո կայսրությունն այլևս հրաժարվում է Գերմանիան նվաճելու լուրջ ծրագրերից¹⁶: Ընդհակառակը, գերմանական ժողովուրդները ուժեղացնում են ճնշումը կայսրության հյուսիսային սահմանների վրա, հարձակումները դառնում են շարունակական հատկապես Մարկոս Ավրելիոսի գահակալությունից սկսած (161-180թթ.)¹⁷, իսկ 4-5-րդ դդ., օդավելով ժողովուրդների մեծ գաղթի առաջ բերած քաղաքական-տնտեսական անկայունություններից, հիմնավորապես կործանում են կայսրությունն ու տարածվում Եվրոպայով մեկ՝ Անգլիայից (անգլեր, սաքսեր) մինչև Իսպանիա (վեստգոթեր), մինչև իսկ բնակեցնելով Հյուսիսային Աֆրիկայի ծովափնյա առանձին շրջաններ (վանդալներ): Վաղ միջնադարյան պատմական գործընթացների կարևոր գործոն է դառնում հենց **ժողովուրդների մեծ գաղթը**: Միջնադարագետ Ժ. Լե Հոֆի ընկալմամբ կարևոր են ոչ այնքան այդ գաղթի պատճառները (իսկ այդ պատճառների մեջ նա ընդգծում է բնակչության աճը և առավել

¹⁴ Плутарх, Биография Гая Мария // Древние германцы, Сборник документов, М., 1937, с. 127. Ի դեպ, Պլուտարքոսի այս տեղեկությունը հիշեցնում է իռլանդական էպոսի «Յուլի առևանգումը Կուալնգեից» սագան, որտեղ նույնպես նկարագրվում է զորքի հետ տեղաշարժվող կանանց և երեխաների ամբոխ: Հավանաբար այսպես պատերազմ վարելը եղել է բարբարոս ժողովուրդների սովորությունը:

¹⁵ Цезарь Г. Ю., Записки о Галльской войне, IV, 1.

¹⁶ История средних веков, т. 1, М., 2005, с. 84.

¹⁷ Ст'у Ле Гофф Ж., Цивилизация средневекового запада, Екатеринбург, 2005, с. 14.

բերրի հողերի նվաճումը, որ շարժման մեջ է դնում արևելյան ժողովուրդներին և ուղղորդում նրանց դեպի Արևմուտք¹⁸), որքան հետևանքները: Նոր հողեր նվաճելու կարիքը «ստիպում է բարբարոս ժողովուրդներին, հրիբելով միմյանց,- գրում է նա,- շարժվել դեպի հարավ և արևմուտք՝ ընդհուպ մինչև արևմտյան աշխարհի ծայրը: Դրանց հետևանքով Բրիտանիան դարձավ Անգլիա, Գաղիան՝ Ֆրանսիա, Իսպանիայում առաջ եկավ Անդալուզիան՝ ի պատիվ վանդալների, իսկ Իտալիայում՝ Լոմբարդիան, որ պահպանում էր վերջին նվաճողների՝ լանգոբարդների անվանումը»¹⁹: Այդ շարժման սկզբունք համարելով «դեպի առաջ փախուստը», Լե Հոֆը մեջբերում է սուրբ Ամբրոսիոսի (IV դ.) վկայությունը. «Հոները հարձակվեցին ալանների վրա, ալանները՝ գոթերի, գոթերը՝ թայֆալների և սարմատների, իրենց հայրենիքից դուրս քշված գոթերը մեզնից խլեցին Իլիրիան: Եվ դա դեռ վերջը չէ»²⁰: Գերմանական շատ ժողովուրդներ ստեղծում են փոքր կամ մեծ թագավորություններ՝ փորձելով ժողովուրդների մեծ տաղաշարժի հետևանքով առաջ եկած անկայունության և համատարած կործանումների պայմաններում որոշ ժամանակով պահպանել իրենց ինքնուրույնությունը: Խոսքը վերաբերում է հատկապես օստգոթերին Գերմանիայի արևելքում, ապա Հյուսիսային Իտալիայում, վեստգոթերին, որոնք թագավորություն են հիմնում իսպանիայում, անգլերին և սաքսերին, որոնք մեծ Բրիտանիայի հարավում հիմնում են ինքնուրույն թագավորություններ, ինչպես նաև բավարացիներին, բուրգունդներին և մանավանդ ֆրանկներին, որոնց կազմավորած պետությունները ամենակենսունակն էին վաղմիջնադարյան Եվրոպայում:

Այս շրջանում եվրոպական կյանքի վրա իշխում են **քաոսը** և **անապաստանությունը**: Ավերման կիրքը և դաժանությունը հաջողության գրավական են ստեղծում բարբարոս ժողովուրդների համար: Օրինակ՝ հոների մասին հռոմեացի Ամմիանոս Մարսելինուսը գրում է. «Նրանց վայրենությունը դուրս է ամեն մտքից: Նրանք երկաթով խազխզում են նորածինների այտերը և առաջացնում խոր սպիներ, որպեսզի սկզբից հենց ոչնչացնեն մազաձածկը, ուստի ծերանալով անգամ նրանք մնում են անմորուս և այլանդակ՝ ներքինիների պես: Նրանք ամրակազմ են, ունեն ուժեղ ձեռքեր ու ոտքեր... իսկ ուսերի լայնությամբ սարսափ են առաջ բերում: Նրանց կարելի է համարել երկոտանի կենդանի... Հոները իրենց համար ոչ եփում, ոչ էլ պատրաստում են սնունդ, նրանք սնվում են միայն վայրի բույսերի արմատներով և առաջին պատահած կենդանու հում մսով, որը նախապես տաքացնում են՝ նստած մնալով ձիու վրա... Նրանք կարիք չեն զգում ծածկի իրենց գլխավերևում, , և նրանք չունեն տուն, ինչպես և գերեզմանոցներ: Թվում է՝ նրանք մեխված են իրենց ձիերին... քանզի ուտում են և խմում՝ առանց իջնելու ձիերից, անգամ քնում են և արթնանում դրանց վրա»²¹: Սարսափի խորհրդանիշ է դառնում բարբարոսների գլխավոր զենքը՝ երկար սուրը, որը հռոմեացիներին անձանոթ էր և միջնադարյան գրականության մեջ, հատկապես էպոսներում, ձեռք է բերում միֆական նշանակություն²²:

¹⁸ Ի դեպ, մեծ գաղթի նման պատճառ է տեսնում նաև Ռ. Շթայները (տե՛ս Ռ. Շթայներ Ք., *История человечества и мировоззрения культурных народов*, М., 2004, էջ 99):

¹⁹ Տե՛ս Լե Գոֆֆ Ջ., նշված աշխատությունը, էջ 15:

²⁰ Նույն տեղում, էջ 15-16:

²¹ Մեջբերման աղբյուրը՝ Լե Գոֆֆ Ջ., նշված աշխատությունը, էջ 16-17:

²² Այդ կապակցությամբ Լե Հոֆը գրում է. «Բարբարոսական մեծ արշավանքների երկար սուրը, որն հետագայում դառնում է ասպետականության զենքը, իր մահաբեր սովերի տակ է առնում Արևմուտքը» (տե՛ս Լե Գոֆֆ Ջ., նշված աշխատությունը, էջ 27):

5-6-րդ դդ. գերմանական ժողովուրդներ- հռոմեական աշխարհի հակամարտությունը հայտնի պատճառներով աստիճանաբար սկսում է մարել: Վրա է հասնում մի պահ, երբ վայրենի բարբարոսները և քաղաքակիրթ հռոմեացիները զգում են միմյանց կարիք: Խոսելով բարբարոս ժողովուրդների, այդ թվում և գերմանների, Լե Հոֆը գրում է. «Նրանք շատ բան էին տեսնում, շատ բան հասկանում ու սովորում...Թափառումների ընթացքում շփվում էին զանազան մշակույթների և քաղաքակրթությունների հետ, որոնցից վերցնում էին բարքեր, արվեստներ և արհեստներ»²³: Բարբարոսները հռոմեական աշխարհը հարստացնում էին մետաղագործական, կաշեգործական, ոսկերչական, հողագործական իրենց հմտություններով, հիացմունք էին հանդես բերում կրթության և գիտությունների հանդեպ: Ժանակակիցները վկայում են, օրինակ, օստգոթերի արքունիքում զարգացած գիտության մասին: Այստեղ է գործել նշանավոր Ուլֆիլան, որը դեռևս չորրորդ դարում գոթերեն է թարգմանում Աստվածաշունչը: Այդ ասպարեզում մեծ է հատկապես **քրիստոնեության** նշանակությունը: Առաջինը քրիստոնեություն ընդունում են գոթերը, ապա վանդալները, բուրգունդները, ֆրանկները, ավելի ուշ՝ սաքսերը, դաները, նորվեգները (9-11-րդ դդ.): Անշուշտ, քրիստոնեության հաղթանակը «չափավոր, պարզ, հոգևոր ուսմունքի հաղթանակն էր զգայական, դաժան, վայրի հեթանոսության նկատմամբ»²⁴, բայց նրա ընդունումը չի ընթացել խաղաղ, առանց դիմադրության: Կան տեղեկություններ²⁵, որ, օրինակ, նորմանները և անգլոսաքսերը հավատացել են հեթանոս աստվածներին և Հիսուսին միաժամանակ: Եվ այդ «դուալիզմը», այսինքն՝ «Հավատում եմ Հիսուսին»-ը երկար ժամանակ ուղեկցվել է նաև «Հավատում եմ իմ սրին» կարգախոսով, ինչը բնորոշ է եղել ոչ միայն նորմաններին կամ անգլոսաքսերին: Եվ դա շատ լավ արտահայտվում է գերմանական ժողովուրդների էպիկական գրականության մեջ՝ անգլասաքսոնական «Բեովուլֆից» մինչև սկանդինավյան «Էդդան» և գերմանական «Նիբելունգների երգը»: Քրիստոնեական և հեթանոսական ավանդույթների համադրություն է նաև Սաքսոն Քերականի «Դաների գործերը» հանրահայտ ժամանակագրությունը, որի «առաջին ութ գրքերը, ըստ էության, նորդական դիցաբանության գլխավոր հուշարձաններից են»²⁶:

Անտիկ հեղինակները ընդգծում են գերմանների մարմնական և բարոյական բնորոշ գծերը՝ ազատասիրություն, դաժան բարքեր, շեկ մազեր և կապույտ աչքեր, բնակավայրի հեշտ փոփոխություն, հարևանների հետ մշտական պատերազմներ և այլն: Այդ գծերից են նաև հյուրասիրությունը²⁷, դիմացկունությունը²⁸, բայց հատկապես ռազմական ոգին և աշխատասիրությունը: Նրանց ամբողջ կյանքը անցնում է որսորդության և ռազմական զբաղմունքների մեջ,- գրում է Կեսարը,- նրանք մանկությունից վարժվում են աշխատանքին և դժնդակ կյանքին: Եվ երիտասարդները որքան ավելի երկար պահպանեն առաքինությունն ու անարատությունը, այնքան ավելի մեծ փառքի կարժանանան յուրայինների մեջ: Նրանց կարծիքով,-գրում է Կեսարը,- դա մեծացնում նրանց հասակը և ուժեղացնում մկանները: Մինչև քսան տարեկան դառնալով ճանաչել կնոջը,- ընդգծում է Կեսարը,- նրանք համարում են մեծագույն

²³Le Гофф., նշված աշխատությունը, էջ 21:

²⁴Гримм Я., Немецкая мифология, т. 1, М., 2019,

²⁵ Նույն տեղում, էջ 135:

²⁶ Гримм Я., Немецкая мифология, Т. 1, М., 2019, с. 136.

²⁷ Тацит, т. 1, с. 362.

²⁸ Цезарь Г.Ю., Записки о галльской войне, IV, 1.

ամոթ: «Բայց դա չի էլ թաքցվում,- գրում է Կեսարը,- քանի որ երկու սեռերն էլ միասին լողանում են գետերում»²⁹: Կեսարը նշում է նաև մի շարք պատճառներ, որոնց հետևանքով գերմանները քիչ էին զբաղվում հողագործությամբ, օրինակ, որպեսզի նստակյաց կյանքը նրանց մեջ չպակասեցնի հետաքրքրությունը պատերազմի հանդեպ և որպեսզի նրանց մեջ չծնվի ազահություն դրամի հանդեպ³⁰: Տակիտուսի տպավորությամբ, գերմանները առանձնահատուկ ժողովուրդ են, քանի որ պահպանել են արյան նախնական մաքրությունը և «նման են միմիայն իրենց»³¹: Նա գրում է, որ հասարակական և մասնավոր այն բոլոր գործերը, որ կատարում են գերմանները, կատարում են միմիայն զինված: «Իսկ կենդանի դուրս գալ մարտից,- ընդգծում է նա,- երբ զոհվել է առաջնորդը, անպատվություն և ամոթ է ողջ կյանքի համար»³²:

Գերմանական ժողովուրդների տիպաբանության և մենթալ հատկանիշների մասին վստահելի տեղեկություններ կարելի է գտնել հատկապես նրանց **դիցաբանական, կրոնական պատկերացումներում և դրանց խարսխված էպոսում**:

Ինչպես հայտնի է, գերմանների դիցաբանությունը հունական, հռոմեական և կելտական դիցաբանություններից հետո հնագույններից մեկն է Եվրոպայում: Դրա վերաբերյալ ժամանակակից գիտությունը տիրապետում է ինչպես հնագիտական, այնպես էլ գրավոր հարուստ տեղեկությունների: Դրանք հասկանալի չափով փոխլրացնում են միմյանց՝ գերմանների միջապատկերացումներն ամբողջացնելու առումով:

Հնագիտական հուշարձանները, որոնք սփռված են Իսլանդիայից մինչև Սև ծով և թվագրվում են բրոնզեդարյան և ավելի ուշ ժամանակների, իրենցից ներկայացնում են ծիսական - պաշտամունքային օբյեկտներ և առարկաներ, թաղման, զոհաբերությունների, սրբազան պուրակների (քանի որ հին գերմանները պաշտամունքային նպատակներով ոչ թե կառույցներ էին պատրաստում, այլ նախընտրում էին անտառների և ծառաշատ վայրերի մեկուսի հատվածներ) պահպանված հետքեր, արժեքավոր են հատկապես սկանդինավյան ժայռապատկերները:

Հարուստ են հատկապես **գրավոր** տեղեկությունները: Դա վերաբերում է նախ անտիկ հեղինակներին, որոնց մեջ առանձնանում են հատկապես Հուլիոս Կեսարը և Տակիտոսը: «Գրառումներ գաղիական պատերազմի մասին» երկում Կեսարը արժեքավոր տեղեկություններ է հաղորդում նաև գերմանների հոգևոր մշակույթի մասին, ընդամին նա սիրում է համեմատել գալլերին (կելտերին) ու գերմաններին և առավելությունը մշտապես տալիս է գալլերին՝ իբրև սոցիալապես և մշակույթով առավել կազմակերպված հանրություն: Կեսարը կարծում է, որ գերմանները քիչ ուշադրություն են դարձնում զոհաբերություններին և «հավատում են միայն այն աստվածներին, որոնց ակնհայտորեն տեսնում են», և որոնք նրանց «բացահայտ օգնում են», այն է՝ արևին, Վուլկանին և լուսնին³³: Այսինքն՝ գերմաններին բնորոշ են առավել առարկայական, ուստիև ցածրակարգ կրոնական պատկերացումներ: Կեսարը նշում է նաև, որ ի «տարբերություն գալլերի»՝ գերմանների մեջ չկան դրուիդներ (քրմեր), ինչը իրականությանը չի համապատասխանում: Գերմանների մեջ քրմական դասի մասին տեղեկություններ կան ինչպես անտիկ և միջնադարյան պատմագիրների երկերում, այնպես էլ հետագա մասնագիտական

²⁹ Նույն տեղում, VI, 21:

³⁰ Նույն տեղում, VI, 23:

³¹ Տե՛ս Тацит, т. 1, էջ 355:

³² Тацит, т. 1, стр. 359:

³³ Цезарь, 6, XXI.

ուսումնասիրություններում: Առավել հարուստ և ճշմարտությանն ավելի մոտ են մեկ այլ հռոմեացու՝ Տակիտոսի տեղեկությունները: «Գերմանիա» աշխատության մեջ նա խոսում է ոչ միայն գերմանների միջակայքի նախնու՝ հողից ծնված Տոխատոնի և նրա որդու՝ Մաննի և նրա երեք որդիների մասին, որոնք հիմք են դրել գերմանական ազգերին, այլև պաշտվող հիմնական աստվածների՝ Մերկուրիի, Մարսի, Հերկուլեսի և բազմաթիվ այլ աստվածների և աստվածուհիների³⁴: Գերմանների մեջ լայնորեն տարածված էր նաև նախնիների, այնուհետև կենդանիների և բույսերի պաշտամունքը: Կանայք առհասարակ առանձնահատուկ համարում ունեին գերմանների մեջ³⁵: Ինչպես Կեսարը, այնպես էլ Տակիտոսը վկայում են գերմանների մեջ գուշակության արմատացած սովորության մասին: Թաղման ձևերի մեջ կարևորվում է նաև մեծ թաղելու սովորությունը:

Անտիկ հեղինակներին, որոնք տեղեկություններ են հաղորդում գերմանական ժողովուրդների միջամշակույթի մասին, միջնադարում քրիստոնեության տարածման շնորհիվ գերմանների կողմից գրի լայն գործածության հետևանքով միանում են նաև հեղինակներ, որոնք սերում են հենց գերմանական ժողովուրդներից: Դրանք մեծ մասամբ **պատմական** ժամանակագրություններ են, որոնցում մասամբ խոսվում է նաև գերման այս կամ այն ժողովրդի դիցաբանական մշակույթի մասին, օրինակ, Գրիգոր Տուրացու (6-րդ դ.) «Ֆրանկների պատմությունը», Յորդանեսի (6-րդ դ.) «Գոթերի ծագման և գործերի պատմությունը», Բեդա Պատվելիի (7-8-րդ դ.) «Անգլ ժողովրդի եկեղեցական պատմությունը», Պոլոս Դիակոնուսի (8-րդ դ.) «Լանգոբարդների պատմությունը»: Համեմատաբար առավել հարուստ է դիցաբանական պատմություններով Սաքսոն Քերականի (12-13-րդ դ.) «Դաների պատմությունը», որի մասին արդեն խոսվել է:

Ի մի բերելով հնագիտական տեղեկություններն ու գրավոր հարուստ վկայությունները՝ բանասիրությունը հնարավորություն է ունենում խոսել գերմանական ժողովուրդների դիցաբանության և կրոնական պատկերացումների մասին իբրև համակարգ: Նման մոտեցման առաջին փայլուն օրինակը տալիս է Յա. Գրիմը, որի «Գերմանական դիցաբանություն» եռահատոր հիմնարար աշխատությունը (1835), ռոմանտիզմի գեղագիտության, պատմահամեմատական դիցաբանության և լեզվաբանության համադրություն լինելով, մեծապես նպաստում է գերմանագիտության, հատկապես դիցաբանության զարգացմանը առաջօր: 20-րդ դարում գերմանական դիցաբանության շուրջ ուսումնասիրությունները զարգացում են ապրում շնորհիվ Ժ. Դե Ֆրիզի, Հ. Գյոլլի, Ռ. Սիմեկի, Ժ. Դյումեզիլի, Մ. Էլիադեի և մի շարք այլ միջաբան գիտնականների հետազոտությունների: Նշանակալից է հատկապես Ժ. Դյումեզիլի և Մ. Էլիադեի ներդրումը: Հնդեվրոպական հասարակություններում և դիցաբանության մեջ երեք՝ քրմական, ռազմական և հողագործական գործառույթների մասին իր հանրահայտ տեսության դրույթները տարածելով գերմանական դիցաբանության վրա՝ Ժ. Դյումեզիլը գտնում է երեք կարևոր հատկանիշներ, որոնք այդ դիցաբանությունն օժտում են անսովոր զծերով: Առաջինն այն է, որ գերմանական դիցաբանության մեջ երկրորդ, այսինքն՝ ռազմական գործառույթը գերազանցում է թե՛ առաջինին՝ քրմականին, և թե՛ երրորդին՝ հողագործականին: Այս տեսանկյունից բնավ պատահական չէ Կեսարի հիշատակած տեղեկություններն այն մասին, որ

³⁴ Այն հանգամանքը, որ գերմանների աստվածները ներկայանում են հռոմեական դիցաբանի անուններով...

³⁵ Տե՛ս Тацит, նշվ. աշխատությունը, էջ 357:

գերմանները խուսափում են հողագործական աշխատանքներից՝ ռազմական գործի հանդեպ հետաքրքրությունը չկորցնելու համար: Դյումեզիլի կարծիքով՝ ռազմական գործառույթի գերակշռության արդյունք է նաև երկրորդ հատկանիշը, այն է՝ գերմանական կրոնն ամբողջությամբ կրում է «անհանգիստ, ողբերգական, հոռետեսական» բնույթ: «Նման ոչ մի բան,- գրում է ֆրանսիացի գիտնականը,- չունեն ոչ կելտերը, ոչ իտալիկները, ոչ վեդայական հնդիկները»: Սկանդինավյան աստվածները,- գրում է նա,- հավանաբար նաև մայրցամաքային գերմանների աստվածները բարոյական առումով մոտ են իրենց շուրջը եռացող մարդկությանը և ընդգծում՝ Օդինը (Վոթան) սիրում է խաբել: Երրորդ գիծը վախճանաբանությունն է, որի համաձայն մարդկության պատմությունը հակված է դեպի կործանումն ու անկումը, որից զերծ չեն անգամ աստվածները³⁶:

Ընդգծելով գերմանական կրոնի վրա կելտական, հռոմեական, արևելյան, քրիստոնեական, հյուսիս-ասիական նշանակալից ազդեցությունները՝ Մ. Էլիադեն միաժամանակ ընդգծում է «գերմանների կրոնի նախասկզբնական միասնությունը», ինչը մասամբ հետևանք է հնդեվրոպական ժառանգության³⁷:

Գերմանականդինավյան կրոնի առանձնահատուկ գծերից կարելի է առանձնացնել ևս մի քանիսը, օրինակ՝ աշխարհարարումը և համաշխարհային ծառը (Իգդրասիլ)³⁸, երկու բանակների՝ ասերի և վաների տևական կռիվները, աստվածների նկատմամբ հաճախ կիրառվող ինիցիացիայի սովորույթը և այլն: Ըստ էության, գերմանների կրոնական և դիցաբանական պատկերացումների համակարգում պետք է դիտարկել նաև ռունական գրերը:

Գերմանների վաղնջական էպոսը ուսումնասիրելու առումով չափազանց արժեքավոր դիտարկում ունի Տակիտոսը: «Հին բանաստեղծական երգերում,- գրում է նա,- իսկ գերմաններին հայտնի է անցյալի մասին պատմելու միայն այդ տեսակը և միայն այդպիսի ժամանակագրություններ (Annalen), նրանք փառաբանում են հողածին աստված Տուխտոնին»³⁹: Անշուշտ, խոսքը էպիկական երգերի մասին է, որոնք փառաբանում են ոչ միայն գերմանների հեթանոս աստվածներին, այլև հերոսներին, որոնցով նույնպես հարուստ է էպիկական դարաշրջան ապրած գերմանների պատմությունն ու բանահյուսությունը: Հին գերմանական «Հիլդեբրանդի երգը», անգլասաքսոնական «Բեովուլֆը» և իսլանդական «Ավագ Էդդան» եվրոպական արխաիկ էպոսի կարևոր և հանրահայտ էջերից են:

ANCIENT GERMANS AND THEIR CULTURE

ARAKELYAN ARA

Doctor of Philology, Professor

YSU, GSU Lecturer

e-mail: arakelara1@gmail.com

³⁶ Տե՛ս Դյումեզիլ Զ., Верховные боги индоевропейцев, М., 1986, էջ 137-138:

³⁷ Տե՛ս Элиаде М., История веры и религиозных идей, т. 2, М., 2002, էջ 132:

³⁸ Աշխարհարարման առավել ամբողջական պատկեր առկա է իսլանդական «Վոլվայի գուշակությունը» («Ավագ Էդդան») և Մնորրի Ստուրլուսոնի «Գյուլվիի տեսիլքը» սագաներում:

³⁹ Тацит, նշվ աշխատությունը, էջ 354:

GRIGORYAN VACHAGAN

*Doctor of Philology, Professor
The Head of the Chair of Armenian Language and Literature*

e-mail: vachik_grigoryan@mail.ru

ISKANDARYAN NAIRA

*Associate professor of GSU
e-mail: isnaira123456@gmail.com*

KOSYAN ANUSH

*YSU Master Student
e-mail: kosyananush97@mail.ru*

The article is dedicated to common problems of Germanic history and culture. Special attention is paid to the identity and typology of Germanic people, to testimonies of antique and medieval historians about their [Germanic] history and culture. As for the features of mythology, the article mentions Caesar's and Tacitus's evidences and commentaries of Georges Dumézil and Mircea Eliade.

Key words: *Germans, great migration of peoples, theory of three social functions, eschatology, world tree, runic letters.*

ДРЕВНИЕ НЕМЦЫ И ИХ КУЛЬТУРА

АРАКЕЛЯН АРА

*Доктор филологических наук, профессор
Преподаватель ЕГУ и ГГУ*

[электронная почта: arakelara1@gmail.com](mailto:arakelara1@gmail.com)

ГРИГОРЯН ВАЧАГАН

*Доктор филологических наук, профессор
Заведующий кафедрой армянского языка и литературы ГГУ*

[электронная почта: vachik_grigoryan@mail.ru](mailto:vachik_grigoryan@mail.ru)

ИСКАНДАРЯН НАИРА

*Кандидат филологических наук, доцент
Преподаватель ГГУ*

[электронная почта: isnaira123456@gmail.com](mailto:isnaira123456@gmail.com)

КОСЯН АНУШ

*Магистр ЕГУ
[электронная почта: kosyananush97@mail.ru](mailto:kosyananush97@mail.ru)*

Статья посвящена трактовке общих проблем истории и культуры германцев. Особое внимание уделяется идентичности и типологии этих народов, свидетельствам античных и средневековых авторов об истории и культуре германских народов. В плане особенностей мифологии, отмечены сведения Цезаря и Тацита, комментарии Жоржа Дюмезиля и Мирчи Элиаде.

Ключевые слова: германцы, большое переселение народов, теория трех социальных функций, эсхатология, мировое дерево, рунические письма.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 20.10.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 22.10.2022թ.:

Ընդունվել է տպագրության 29.03.2023թ.: